

URSZULA WÓJCIK

Uniwersytet im. Jana Długosza w Częstochowie, Polska

<https://orcid.org/000000034966189X>

Copyright and License: Copyright by Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków 2025. This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivatives 4.0 International (CC BY- ND 4.0) License (<https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/legalcode.pl>).

NAZEWNICTWO WIEJSKICH ULIC W UJĘCIU SOCJOLINGWISTYCZNYM (NA PRZYKŁADZIE GMINY ZABIERZÓW)

Słowa kluczowe: socjoonomastyka, wiejskie hodonimy, gentryfikacja, tożsamość lokalna.

STRESZCZENIE

Artykuł analizuje nazewnictwo ulic wiejskich w podkrakowskiej gminie Zabierzów w kontekście socjolingwistycznym. Celem badań jest określenie wpływu uwarunkowań społeczno-kulturowych na procesy nominacyjne oraz ich rolę w kształtowaniu tożsamości lokalnej. Materiał onimiczny obejmuje 213 nazw, identyfikujących 583 ulice oraz dodatkowe obiekty przestrzeni publicznej. Proces nadawania nazw rozpoczął się w latach 90. XX wieku i trwa do dziś. Analiza obejmuje mechanizmy oraz kierunki zmian, zwracając uwagę na zjawiska suburbanizacji i gentryfikacji. Wyróżniono trzy główne strategie nazewnictwa: zachowanie historycznej mikrotoponimii, wykorzystanie nazw pamiątkowych oraz wprowadzenie nazw konwencjonalnych. Nazwy ponowione podkreślają związek z dawną strukturą przestrzenną i tożsamością lokalną, podczas gdy nazwy pamiątkowe pełnią funkcję integracyjną i prestiżową. Nazwy konwencjonalne, inspirowane wzorcami miejskimi, są tworzone głównie przez nowych mieszkańców, odzwierciedlając procesy adaptacyjne i zmiany w strukturze społecznej. Wnioski pokazują wielowymiarowe funkcje nazewnictwa, które kształtują relacje między autochtonami a przybyszami oraz wpływają na odbiór przestrzeni wiejskiej.

1. WPROWADZENIE

Przedmiotem artykułu jest opis nazewnictwa wiejskich ulic w podkrakowskiej gminie Zabierzów w ujęciu socjolingwistycznym. Nazwy wiejskich ulic to nowa warstwa nazewnicza, która się intensywnie rozwija od lat 90. XX wieku. Wszystkie nazwy własne są częścią systemu językowego i w związku z tym są związane z przestrzenią społeczną i komunikacyjną. W niej powstają i funkcjonują jako znaki otaczającej rzeczywistości. W ostatnich latach zachodzą głębokie przemiany w przestrzeni społecznej wsi. Zmiany obejmują wszystkie jej poziomy, począwszy od wymiaru fizycznego (zabudowa, układ przestrzenny) przez przestrzeń kulturową (zanikające tradycje), ekonomiczną, skończywszy na sferze symbolicznej. Proces zmian odzwierciedla nie tylko

głębokie zmiany społeczno-gospodarcze, ale także dążenie tych społeczności do kształtowania nowej tożsamości lokalnej. Jednym z widocznych elementów tych przemian jest rozwój nowego nazewnictwa wiejskiego.

Podstawę analizy stanowi materiał onimiczny pochodzący z 22 wsi gminy Zabierzów. Wyekscerpowane hodonimy określają 610 ulic, dodatkowo do analizowanego zbioru włączono nazwy 5 osiedli, jednego skweru, trzech placów i dwóch parków. W sumie opisywany zbiór liczy ponad 200 nazw własnych (dokładnie: 213).

Proces wprowadzania nazw ulic w gminie Zabierzów zaczął się w połowie lat 90. XX wieku i jeszcze nie został zakończony. I tak – w 1995 roku Rada Gminy Zabierzów nadała nazwy ulicom w gminnej wsi Zabierzów, w 1998 roku w Rząsce, w 2000 roku we wsiach Szczyglice i Bolechowice, w 2003 roku w Rudawie, w 2008 roku w Zelkowie, 2009 roku w Balicach i Brzeziu, w 2012 roku w Kobylanach, Pisarach i Więckowicach, w 2013 roku w Brzezince i Radwanowicach. W kolejnych latach kontynuowano ten proces w innych miejscowościach gminy: Kochanów, Nielepice – 2015 rok, Karniowice, Niegoszowice – 2017 rok, Brzoskwinia – 2019 rok, Ujazd – 2022 rok, Aleksandrowice – 2023 rok i ostatnio w Młynce, w sierpniu 2025 roku. Obecnie trwa postępowanie administracyjne w sprawie przyjęcia nazw ulic w miejscowości Burów¹. Bez nazw pozostaje jedna wioska w gminie – Kleszczów².

Głównym celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób uwarunkowania społeczno-kulturowe wpłynęły na ostateczny kształt przyjętego nazewnictwa na tym terenie. W związku z tym analizie poddano mechanizmy i główne kierunki zmian, ze szczególnym uwzględnieniem wpływu suburbanizacji i gentryfikacji (Wójcik, 2013; Zwęglińska-Gałęcka, 2024) na procesy nominacyjne. Zostaną przywołane przykłady konkretnych zmian oraz nowych funkcji (m.in. integracyjnej i symbolicznej) hodonimów w zmieniającej się przestrzeni społecznej³. Ze względu na specyfikę materiału w analizie zostaną wykorzystane interdyscyplinarne metody badań onomastycznych, głównie z obszaru socjoonomastyki (Skowronek, 2013, s. 31–41) – w tym metody ilościowe i jakościowe. Podjęte rozważania wpisują się w szerszy kontekst badań nad nowym nazewnictwem i jego rolą w strukturze społecznej obszarów wiejskich⁴.

¹ Nazwy zostały już przyjęte na zebraniu wiejskim, zob. <https://bip.malopolska.pl/e,pobierz.get.html?id=3273351&file=undefined> (dostęp: 10.01.2025 r.).

² Zob. informacje na stronie gminy: <https://zabierzow.org.pl/numeracja-porzadkowa.html> (dostęp: 10.01.2025 r.).

³ Podstawową funkcją nazw geograficznych jest funkcja identyfikacyjna. Nazwa własna zostaje związana w sposób stały z referentem w procesie nominacji, w omawianym przypadku na drodze administracyjnej (Kaleta, 1998, s. 34).

⁴ Pierwszą obszerną pracę poświęconą temu zjawisku przygotowała E. Oronowicz-Kida (2014). Autorka uczyniła przedmiotem opisu nazwy wiejskich ulic w województwie podkarpackim w perspektywie kulturowej. Autorka niniejszego artykułu opublikowała krótkie studium poświęcone najnowszej warstwie nazewnictwa wsi Rudawa (Wójcik, 2012).

2. CHARAKTERYSTYKA GMINY ZABIERZÓW

Gmina Zabierzów leży w bezpośrednim sąsiedztwie Krakowa i stanowi naturalny obszar rozwoju krakowskiej metropolii. Zajmuje teren o powierzchni 99,6 km² i liczy ponad 26 tys. mieszkańców. W jej skład wchodzi 23 wymienione wyżej sołectwa⁵. Jest położona na pograniczu trzech mezoregionów Jury Krakowsko-Częstochowskiej: Wyżyny Olkuskiej, Rowu Krzeszowickiego oraz Garbu Tenczyńskiego. W związku z krajobrazowymi walorami tych terenów wytyczono na jej obszarze dwa parki krajobrazowe: Dolinki Krakowskie i Tenczyński Park Krajobrazowy⁶.

Od ponad trzech dekad na terenie gminy Zabierzów obserwujemy postępujący proces suburbanizacji obszarów wiejskich. Położenie na obszarze Jurajskich Parków Krajobrazowych, dobre skomunikowanie z Krakowem i rozwinięta infrastruktura uczyniły te tereny niezwykle atrakcyjnymi dla nowego osadnictwa. W ostatnich latach możemy mówić o znacznej intensyfikacji tego procesu (Musiał-Malagó, 2014, s. 63–77). W jego konsekwencji powstaje chaotyczne ukształtowanie przestrzenno-architektoniczne z nową infrastrukturą drogową. Napływ osadników implikuje też zmiany w przestrzeni społecznej wiejskich wspólnot (Brańka, 2014, s. 5–16).

Badacze współczesnej wsi często interpretują spotkanie napływowych i zasiedziały grup społecznych w kategorii zderzenia kulturowego (Wójcik, 2013). Zjawisku suburbanizacji towarzyszy skorelowany z nią proces gentryfikacji wsi (Zwęglińska-Gałęcka, 2024, s. 16–25). Jest to zjawisko wielowymiarowe, powodujące przeobrażenia nie tylko o charakterze przestrzennym, ale przede wszystkim społecznym (rekompozycja struktury klasowej) i kulturowym (Sadura, Murawska, Włodarczyk, 2017). Jak piszą autorzy przywołanego opracowania, zjawisko to może prowadzić do głębokiego podziału osadniczego – na autochtonów i ludność napływową, w innym wariantcie do „kolonizacji wsi” przez nowych osadników. Wtedy przybysze włączają się w życie wiejskiej społeczności i próbują się zakorzenieć w nowym środowisku przez odwoływanie się do tradycji autochtonów (Zwęglińska-Gałęcka, 2020, s. 122).

Istotnym elementem budującym przez wieki poczucie lokalnej tożsamości wiejskiej był język gwarowy. Współcześnie gwarą posługują się na tym terenie tylko najstarsi mieszkańcy. Językiem codziennej komunikacji jest potoczna odmiana języka polskiego (Gajda, 2001). Tutaj nie ma barier komunikacyjnych pomiędzy „starymi” a „nowymi” mieszkańcami⁷. Do „zderzenia kulturowego” dochodzi w obszarze subkodu onimicznego, który ma charakter ekskluzywny (Mrózek, 1998, s. 232). Zasiedziali mieszkańcy posługują się znanymi sobie od lat nazwami własnymi – przezwiskami i głównie nazwami

⁵ Dane ze strony gminy Zabierzów: <https://zabierzow.org.pl/460-charakterystyka-gminy.html> (dostęp: 10.01.2025 r.).

⁶ Zob. <https://zpkwm.pl/> (dostęp: 10.01.2025 r.).

⁷ Na tutejszym terenie starzy mieszkańcy w gwarze są określani terminem „krzoki”, osoby przybyłe są nazywane „ptokami”.

terenowymi, które organizowały i organizują przestrzeń społeczną wsi. Mikrotoponimy⁸ najczęściej miały motywację realnoznaczeniową i nawiązywały do ukształtowania terenu, fauny, stosunków własnościowych lub sposobów gospodarowania. Współcześnie są one usuwane z oficjalnej komunikacji w sposób administracyjny przez wprowadzanie w ich miejsc nazw ulic. Ten proces pozostaje w wyraźnej korelacji z postępującą gentryfikacją kolejnych wsi gminy Zabierzów. Stare nazwy funkcjonują tylko na lokalno-autochtonicznym poziomie społecznego kontaktu językowego. Dualizm nazewniczy zaniknie zapewne wraz z wymianą pokoleniową na wsiach, ponieważ młodszy mieszkający posługują się na co dzień już nazwami oficjalnymi.

Na opisywanym terenie mikrotoponimy stanowią bardzo ciekawy fragment nazewnictwa wiejskiego. Znaczna ich część przynależy do najstarszej warstwy nazewniczej. W podstawach nazwach utrwaliło się wiele archaicznych form leksykalnych, związanych z kulturą materialną i duchową przeszłych pokoleń (Wójcik, 2017). Mikrotoponimy były przekazywane ustnie z pokolenia na pokolenie, uzupełniane w miarę potrzeb. Nawarstwiały się przestrzennie i czasowo, podobnie jak urbanonimy w mieście, w przeciwieństwie do nowych nazw, które powstały w wyniku jednorazowej kreacji całego systemu nominującego obejmującego od kilku do kilkudziesięciu obiektów w poszczególnych wsiach. Nazewnictwo terenowe – bogate w formy i zakodowane treści – jest istotnym fragmentem dziedzictwa lokalnych społeczności.

Sam termin „dziedzictwo” stwarza wiele problemów natury definicyjnej. Ze względu na jego szeroki zakres znaczeniowy (w polszczyźnie jest wyrazem polisemicznym), ewolucję semantyki i wykorzystywanie go w różnych paradygmatach badawczych – nie jest on jasno wyeksplikowany. WSJP definiuje go w interesującym nas znaczeniu jako: „coś, co pozostało po minionych czasach i wcześniejszych pokoleniach”⁹. W definicji leksykograficznej jest uwypuklony aspekt diachroniczny – związek z przeszłością. Współcześni badacze zajmujący się dziedzictwem podkreślają inny element dziedzictwa – ma ono ogromną rolę w kształtowaniu przyszłości. Dziedzictwo kulturowe, jak pisze J. Purchla (2013), to zdecydowanie szersze pojęcie. Jest ono konstruowane (interpretowane i reinterpretowane) w praktykach dyskursywnych z wykorzystaniem różnorodnych strategii i jest wyrazem przyjętej aksjologii. Odwołując się do słów Purchli (2013, s. 44) to „nasza pamięć i tożsamość”.

3. PROCES NOMINACYJNY. RAMY PRAWNOADMINISTRACYJNE

Nadawanie nazw ulicom na terenach wiejskich w Polsce jest procesem regulowanym przez akty prawne oraz uchwały samorządowe. Procedura ta wpisuje się w szerszy kontekst zarządzania przestrzenią publiczną. Zgodnie z przepisami ustawy o samorządzie gminnym z 8 marca 1990 roku nadawanie nazw ulic i placów to wyłączna kompetencja

⁸ Termin „mikrotoponim” odnosi się do zakresu funkcjonowania nazwy geograficznej w małej grupie społecznej, a nie do wielkości nominowanego obiektu terenowego (zob. Mrózek, 1998).

⁹ <https://wsjp.pl/haslo/podglad/5441/dziedzictwo/1159661/pozostalosc> (dostęp: 10.01.2025 r.).

radę gminy (art. 18 ust. 2 pkt 13)¹⁰. Inny akt prawny mający zastosowanie w tej procedurze to ustawa o drogach publicznych z 21 marca 1985 roku. Artykuł 8 tej ustawy mówi, że drogi gminne podlegają zarządowi gminy. Drogi wewnętrzne mogą otrzymać nazwę po dostarczeniu pisemnej zgody właścicieli terenów, na których jest ona zlokalizowana¹¹. Jak podkreślają prawnicy, ustawa nie doprecyzowuje udziału lokalnej społeczności w tym procesie. Prawo nie nakazuje przed podjęciem uchwały przez radę gminy przeprowadzenia konsultacji społecznych.

Na terenie gminy Zabierzów proces nadawania nazw ulic w poszczególnych wsiach odzwierciedlał zasady demokracji partycypacyjnej. Często z inicjatywą wprowadzenia nazewnictwa ulic wychodzili nowi mieszkańcy wsi, zdarzało się, że była ona odrzucana podczas zebrania wiejskiego przez autochtonów i proces przyjęcia był blokowany na kilka lat¹². Przyjęcie odpowiednich uchwał zwykle poprzedzały konsultacje społeczne, w ramach których mieszkańcy zgłaszali propozycje nazw – najczęściej do społecznych komisji powołanych w tym celu. Niekiedy te gremia apelowały o poszanowanie tradycji i prosiły o zachowanie historycznie i zwyczajowo funkcjonujących nazw w danych lokalnych społecznościach. Następnie propozycje były opiniowane i przyjmowane na zebraniach wiejskich i przedstawiane do akceptacji radzie gminy. Dzięki temu mieszkańcy mieli znaczący wpływ na ostateczny kształt przyjętego nazewnictwa. Należy podkreślić istotną rolę partycypacji obywatelskiej w procesie decyzyjnym na poziomie lokalnym.

Trzeba zauważyć, że uchwała wchodzi w życie dopiero po publikacji w wojewódzkim dzienniku urzędowym. W niektórych przypadkach wojewoda może ocenić zgodność nazwy z obowiązującymi normami prawnymi, głównie chodzi tutaj o zapisy ustawy z 1 kwietnia 2016 roku (tzw. dekomunizacyjnej)¹³.

4. ANALIZA MATERIAŁU

4.1. Uwagi wprowadzające

Zebrany materiał obejmuje ponad 200 nazw własnych (213) identyfikujących ponad 600 obiektów na terenie całej gminy. Wszystkie miana, jak już napisałam, zostały powołane do życia w wyniku jednorazowego aktu kreacyjnego w poszczególnych wspólnotach

¹⁰ Ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 1465 ze zm.).

¹¹ Ustawa z 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (t.j. Dz.U. z 2024 r., poz. 320 ze zm.).

¹² Modelowym przykładem takiej sytuacji jest wieś Burów. Pierwsze inicjatywy uchwałodawcze ze strony nowych mieszkańców pojawiły się już w 2016 roku, niestety zostały zablokowane przez rdzennych mieszkańców na zebraniu wiejskim, zob. <https://bip.malopolska.pl/ugzabierzow,e,pobierz,get.html?id=1541408> (dostęp: 10.01.2025 r.). Sytuacja konfliktu utrzymywała się przez kilka lat. Ostatecznie zebranie wiejskie przyjęło odpowiednią uchwałę w 2023, zob. <https://bip.malopolska.pl/e,pobierz,get.html?id=3273351&file=undefined> (dostęp: 10.01.2025 r.).

¹³ Ustawa z 1 kwietnia 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki (t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 744).

wiejskich i są wyrazem językowych działań społecznych. W tym kontekście niezwykle ważne jest pytanie o strategię i motywację nazewniczą (Cieślukowa, 1994, s. 193–199; Wójcik, 2014, s. 141–150), rozumianą jako koncept, którym kierowały się społeczności wiejskie nadające nazwy. Trzeba dodać – społeczności o zmienionej strukturze społecznej w wyniku procesów gentryfikacyjnych. W tej sytuacji zasadne wydaje się pytanie o zbieżność (rozbieżność?) strategii nazewniczych w dwóch różnych grupach społecznych – autochtonów i przybyszy. Procesy gentryfikacyjne wpływają nie tylko na strukturę społeczną, lecz także na językowy obraz rzeczywistości. Przybysze, nie mając zakorzenionej pamięci lokalnej, mogą skłaniać się ku nazwom bardziej neutralnym, nawiązującym do wzorca miejskiego. Autochtoni natomiast postrzegają nazewnictwo jako element tożsamości wspólnotowej.

Zachodzi zatem pytanie, czy te dwie koncepcje w procesie nazewniczym zaistniały równolegle, czy też doszło do ich wzajemnego przenikania i adaptacji? Analiza zebranego materiału w założeniu powinna określić dominujące strategie i wzorce motywacyjne, a także stopień ich wzajemnego wpływu. W związku z tak sformułowanym celem wydzielono trzy grupy nazw, które będą podlegać bliższej penetracji¹⁴:

- 1) nazwy ponowione¹⁵ z dawnych nazw terenowych; tu pod względem formalnym wyróżniono:
 - a) nazwy derywowane semantycznie (proces transnominacji),
 - b) nazwy derywowane słowotwórczo;
- 2) nazwy pamiątkowe¹⁶ (pochodzące od nazw osobowych i ważnych wydarzeń);
- 3) nazwy odapelatywne (konwencjonalne)

4.2. Nazwy ponowione

Nazwy terenowe (mikrotoponimy) jako składnik kodu językowego lokalnych społeczności pełniły (pełnią?) istotną rolę w komunikacji – porządkują przestrzeń i budują tożsamość mieszkańców. Ich znajomość odróżnia „starych” mieszkańców od „nowych”, tworząc nieformalną granicę między różnymi grupami społecznymi. Oficjalna zmiana nazewnictwa wpływa osłabiająco na trwałość tego subkodu w komunikacji społecznej. Trzeba podkreślić, że już na etapie procesu nominacyjnego z oficjalnej przestrzeni komunikacyjnej została wyrugowana znaczna część starych nazw terenowych o średniowiecznej proveniencji (Wójcik, 2017). Na terenie gminy hodonimy utworzone od mikrotoponimów stanowią ponad 1/4 wszystkich nowych nazw. Pod względem formalnym można wyróżnić nazwy ponowione bez wykładników słowotwórczych i nazwy derywowane słowotwórczo. Modyfikacje słowotwórcze były spowodowane ucieczką przed formami charakterystycznymi dla nazw terenowych (nazwy w postaci wyrażen

¹⁴ Jest to autorska klasyfikacja o charakterze genetyczno-semantycznym, wystarczająca na potrzeby zarysowania strategii nazewniczych.

¹⁵ Więcej na temat koncepcji nazw ponowionych (zob. Treder, 1979; Borek, 1988).

¹⁶ O nazwach pamiątkowych (zob. Myszkowa, 2018).

przyimkowych). Stan zachowania mikrotoponimów wygląda różnie w poszczególnych wioskach. Zależy od takich korelatów jak czas wprowadzenia nowego nazewnictwa i historyczne ukształtowanie przestrzenne wioski. W ostatnich latach widać zarysowującą się tendencję do zachowania tych nazw w niezmienionej postaci. Przykładowe dane statystyczne, które obrazują dynamikę tego procesu, wyglądają następująco:

- 1) Zabierzów – nazwy ulic wprowadzono w 1995 roku. Jest ich w sumie 65, w tej liczbie 12 to nazwy ponowione od mikrotoponimów (semantycznie i słowotwórczo). Zachowano trzy stare nazwy: *Krzyżowa*, *Piaski* i *Pogorzany*, dwie w formie wyrażen przyimkowych *Nad Wodą* i *Na Stoku*. Osiem form to nazwy derywowane słowotwórczo;
- 2) Rudawa – zmiana w 2003 roku, 45 nazw – w tym 10 zachowanych nazw, dwie nazwy w formie gwarowej *Podłonie*, *Suski*. Kilka nazw utworzono od mikrotoponimów lokalizujących pierwotnie w formie wyrażen przyimkowych, zastępując je konstrukcjami przymiotnikowymi, np. *Przy kolei* na *Kolejowa*, *Za ogrodem* – *Ogrodowa*;
- 3) Zelków (2008) – na 24 wprowadzone nazwy zachowano 8 mikrotoponimów, w tym 4 w formie wyrażen przyimkowych;
- 4) Brzostkwinia (2019) – wprowadzono 45 hodonimów, w tej liczbie 18 nazw to zachowane mikrotoponimy w różnej postaci: *Tresnaki*, *Krzemionki*, liczne nazwy przyimkowe *Na Granice*, *Na Hektary*, *Na Źródła*, *Pod Brzostami*.

Liczną grupę wśród nazw terenowych stanowiły mikrotoponimy kierunkowe w formie konstrukcji analitycznych *na Kraków*, *na Krzeszowice* itd. Były to tzw. nazwy drogowaskazy (Rzetelska-Feleszko, 2006, s. 97) i genetycznie były związane z drogami. W procesie kreowania nowych nazw uległy adiektywizacji. W każdej wsi mamy przykłady tego typu nazw. Przoduje pod względem frekwencji nazwa *Krakowska* (10), pozostałe wskazują głównie kierunek do sąsiednich miejscowości.

Reasumując, w przyjmowanym nowym nazewnictwie starano się wprowadzić do oficjalnego obiegu mikrotoponimy, które zachowują dawną tożsamość przestrzeni w wymiarze społecznym i kulturowym, jednocześnie dostosowując je do współczesnych realiów życia w zurbanizowanej wsi.

4.3. Nazwy pamiątkowe

Istotną funkcję w nowo wykreowanym zbiorze nazw wiejskich ulic pełnią nazwy pamiątkowe. Nazwy tego typu pojawiły się dość wcześnie w nazewnictwie miejskim. Są to onimy upamiętniające ważne wydarzenia historyczne, osoby, instytucje, które w opinii społeczeństwa zostały uznane za godne uhonorowania w nazwach ulic, placów, skwerów.

Trzeba podkreślić, że ten rodzaj nominacji ulic stał się niezwykle popularny w Polsce i zaczyna dominować w urbanonimii polskich miast (Handke, 1998). Nazwy pamiątkowe w szerszej perspektywie kulturowej są ważkim nośnikiem dziedzictwa narodowego, budującym tożsamość Polaków. Tendencje w wyborze patronów i wydarzeń godnych

upamiętnienia w nazwach odzwierciedlają stosunek społeczeństwa do określonych wartości i również ich reinterpretację. Potrzebę tak ukierunkowanych aksjologicznie badań nazewnictwa podkreślił ostatnio M. Rutkowski, pisząc:

Zdecydowane i pogłębione eksploracje warstwy nazwicznej pod względem odniesienia do systemu wartości wspólnotowej (np. narodowej) mogłyby przybrać formę rekonstrukcji zasobu specyficznych kulturomów onimicznych (czy wręcz: kulturonimów) jako jednostek nazwicznych odzwierciedlających aksjologiczno-symboliczny rdzeń wspólnoty. Zbiór kulturonimów to zatem nic innego, jak onimiczna reprezentacja kanonu kultury (2024, s. 38).

W nazewnictwie podkrakowskich wsi „kulturemy onimiczne” występują w śladowych ilościach. Rutkowski w przywoływanym artykule wymienia 15 osób z historii Polski, posiadających największą liczbę upamiętnień w polskiej urbanonimii (2024, s. 35–36). Z tej listy rankingowej tylko trzy osoby *Jan Paweł II* (2), *Henryk Sienkiewicz* (2) i *Tadeusz Kościuszko* (1) zostały patronami wiejskich ulic. Zamiast postaci z głównego kanonu, społeczności lokalne wybierały osoby mniej znane, ale związane z danym miejscem jak *Antonina Domańska*, *Karol Ludwik Koniński* czy kard. *Albin Dunajewski* (Rudawa). Nazwy tego typu budują prestiż danej miejscowości, podobnie jak hodonimy, którym patronują przedstawiciele dawnych rodów rycerskich i ziemiańskich, dawnych właścicieli wielu wsi w tym rejonie. W kilku miejscowościach ulice noszą imiona *Tęczyńskich*, *Bonerów*, *Żeleńskich*, *Radziwiłłów*, *Rostworowskich*, *Sobańskich* i *Lubomirskich*. Na przykład, we wsi Aleksandrowice mamy ulice: *Tęczyńskich*, *Bonerów*, *Wilhelma hr. Żeleńskiego* i *Radziwiłłów*, co stanowi prawie 1/3 przyjętych nazw. Pojawienie się nazw związanych z ziemiaństwem świadczy o próbach reinterpretacji historii w lokalnym wymiarze (symboliczna likwidacja opozycji wieś–dwór) i przywróceniu do pamięci społecznej warstwy ziemiańskiej. Trzeba zaznaczyć, że nie we wszystkich wioskach ten rodzaj inspiracji nazwicznej zyskał uznanie. Wyłączając nawet te miejscowości, które z powodów historyczno-genetycznych (inny rodzaj własności) nie mogły przeprowadzić tego typu nominacji (Hapanowicz, Piwowski, 2009), zostaje kilka społeczności wiejskich, które świadomie nie odwołały się do swojej przeszłości (Karniowice, Więckowice, Zelków). Wśród nazw pamiątkowych szczególną grupę tworzą nazwy uznaniowe, utrwalające pamięć o zasłużonych lokalnych działaczach społecznych, nauczycielach, księżach czy bohaterach walk wojennych. Są one szczególnie liczne w Rudawie i Pisarach, gdzie stanowią znaczny odsetek wszystkich nazw (np. ul. *Tomasza Wojtasa*, *Stanisława Polaczka*).

W urbanonimii miejskiej do nazw pamiątkowych zalicza się również nazwy o motywacji hagiograficznej. Genetycznie często były to nazwy relacyjne, podkreślające styczność przestrzenną dwóch obiektów przez odwołanie się do patrocinium (Siwiec, 2020, s. 238). Ten model kreowania nazw został zmodyfikowany na gruncie wiejskim i takie ulice jak *św. Floriana* czy *św. Rocha* też zawierają komponent relacyjno-konotacyjny tylko w odniesieniu do strażnic OSP czy gabinetów weterynaryjnych.

Do grupy nazw pamiątkowych zalicza się też nazwy odnoszące się do istotnych wydarzeń czy też instytucji w naszej historii. Ten typ jest prezentowany przez 4 nazwy: ul. *11 Listopada*, ul. *Niepodległości*, ul. *Legionów Polskich* i ostatnia o charakterze lokalnym ul. *21 lipca* – upamiętniająca pacyfikację wioski Radwanowice 21 lipca 1943 roku.

Reasumując, w hodonimii wiejskiej obserwujemy tendencję do zastępowania w nazwach tradycyjnych patronów, znanych z kanonu kultury polskiej, działaczami lokalnymi oraz mianami rycerzy i ziemian, co stanowi próbę zachowania własnej odrębności i kreowania lokalnej pamięci historycznej.

4.4. Nazwy konwencjonalne

Trzecią grupę nazw, którą można wyodrębnić w każdym wiejskim systemie nazewnictwym, tworzą nazwy konwencjonalne. Pod tym pojęciem rozumiem nazwy, które powstają w sposób „mechaniczny”, charakteryzują się sekwencyjnością powtórzeń w sąsiednich systemach nazewnictwych i świadczą o postępującej unifikacji wiejskiego nazewnictwa według określonego „miejskiego” wzorca. Za powielaniem tego typu nazw przemawiają względy estetyczne. Kreatorami tego typu mian głównie są mieszkańcy napływowi. Cechuje je „neutralność” znaczeniowa, schematyczność i brak tożsamości lokalnej. Sytuują się w wyraźnej opozycji do tradycyjnych mikrotoponimów wiejskich, ale i też do wiejskich nazw pamiątkowych. Najczęściej nazwy konwencjonalne tworzy się od apelatywów. Mogą one mieć motywację realnoznaczeniową. W zebranych materiale dominują nazwy inspirowane przyrodą. Nazwy drzew jako podstawy motywacyjne znalazły się w 14 hodonimach: *Akacyjowa* (13), *Lipowa* (9), *Brzozowa* (7), *Modrzewiowa* (7), *Sosnowa* (6), *Kasztanowa* (5), *Topolowa* (5), *Bukowa* (4), *Wiśniowa* (4), *Dębowa* (4), *Świerkowa* (2), *Wierzbowa* (2), *Jodłowa* (2). Dużą popularnością cieszy się również leksyka „kwiatowa”, od samego hiperonimu „kwiat” utworzono nazwę 9 obiektów w różnych wsiach. Mamy więc ulice *Konwaliową* (3), *Chabrową* (2) i *Krokusową* (1). Stosunkowo dużo jest nazw charakteryzujących ulice, zarówno w wymiarze fizycznym, jak i symbolicznym. Na początku listy rankingowej znajduje się nazwa *Słoneczna* (18 użyc), później kolejno występują: *Krótką* (14), *Widokową* (14), *Leśną* (14), *Połną* (14), *Akacyjową* (13), *Spacerową* (12), *Kwiatową* (9), *Lipową* (9), *Łąkową* (9), *Sportową* (8). Twórcy nazw odwołują się do specyfiki tych terenów (atrakcyjne położenie) i proponują też takie nazwy jak *Jurajska* (7) i *Turystyczna* (4).

Reasumując, nazwy konwencjonalne w nowym nazewnictwie to określenia o schematycznym charakterze, często powielane w różnych miejscowościach. Tworzone są według „miejskiego” wzorca, głównie przez mieszkańców napływowych, i cechują się neutralnością znaczeniową oraz nie odwołują się do lokalnej tożsamości.

5. PODSUMOWANIE

Nazewnictwo ulic i przestrzeni publicznych odgrywa kluczową rolę w kształtowaniu tożsamości lokalnych społeczności. Wybór nazw nie jest przypadkowy – jest odzwierciedleniem historii, kultury oraz procesów społecznych zachodzących w danym regionie. W kontekście urbanizacji i zmian społecznych wsi podkrakowskich można wyróżnić trzy podstawowe strategie nazewnictwa, które są wykorzystywane w procesie nominacji:

1) strategia zachowania i restytucji¹⁷ mikrotoponimii w nowym systemie nazewnictwa, która koncentruje się na zachowaniu historycznej mikrotoponimii przy niewielkim udziale nazw innych typów. Ta strategia może być efektem chęci przywrócenia subkodu onimicznego w nowej wspólnocie komunikatywnej;

2) strategia bazująca na silnym odwołaniu do przeszłości i lokalnej tradycji, która opiera się na podkreślaniu dziedzictwa historycznego oraz kulturowego danej miejscowości. Charakterystyczne dla niej jest stosowanie nazw pamiątkowych, mających za podstawę nazwiska osób związanych z lokalną społecznością. Można wyróżnić kilka kategorii takich nazw:

a) nazwy „ziemiańskie” – patronami ulic zostają rycerze, szlachcice, ziemianie, którzy byli związani z daną miejscowością,

b) nazwy upamiętniające lokalnych działaczy, w tym społeczników, nauczycieli, artystów czy duchownych, których działalność miała wpływ na rozwój miejscowości,

c) nazwy odwołujące się do kanonu kultury polskiej honorujące postaci historyczne, które miały choćby przejściowe związki z daną społecznością;

3) strategia budowania nowego systemu, która polega na znacznym odejściu od tradycyjnej mikrotoponimii i stworzeniu zupełnie nowego systemu nazewnictwa. W tym wypadku zachowuje się jedynie minimum dawnych nazw terenowych. Przeważają nazwy konwencjonalne, często tworzone na wzór miejskich schematów. Tego typu podejście może wynikać z potrzeby unifikacji przestrzeni, dostosowania jej do współczesnych standardów urbanistycznych oraz oderwania się od obecnych podziałów społecznych („autochtoni” vs. „przybysze”).

Do poszczególnych modeli możemy przypisać różne (oprócz podstawowej lokalizującej) funkcje nazw. W przypadku pierwszego modelu możemy mówić przede wszystkim o funkcji tożsamościowej. W drugim modelu są wyeksponowane funkcje o charakterze tożsamościowym i prestiżowym (nazwy nawiązujące do dawnych właścicieli ziemskich, działaczy i postaci kultury mogą podnosić rangę miejscowości). W modelu z przewagą nazw konwencjonalnych dominują funkcje estetyczne. Paradoksalnie przez ich „neutralność”, mogą one pełnić funkcję integracyjną w budowaniu nowej tożsamości społeczności, szczególnie w przypadku napływu nowych mieszkańców.

W zależności od podejścia lokalnych społeczności oraz czynników administracyjnych, system nazewnictwa może opierać się na tradycji, utrzymaniu dawnych nazw terenowych, wprowadzeniu nazw pamiątkowych lub zerwaniu z przeszłością. Każda z tych strategii odgrywa istotną rolę w kształtowaniu tożsamości lokalnej, a ich wybór ma bezpośredni wpływ na sposób postrzegania miejscowości przez jej mieszkańców. Puentę moich rozważań niech stanowi „onimiczne” podsumowanie konfliktu pomiędzy starymi a nowymi mieszkańcami o nadanie nazw ulic i ich formy w jednej z miejscowości gminy (zob. przypis nr 12). Zebranie wiejskie pozytywnie zaaprobowało następujące propozycje nazw: *Oleandry, Kadłub, Pacochowa, Winna Góra, Stroma* – zachowane

¹⁷ O restytucji pewnych zachowań językowych w kontekście rozpadu grup komunikatywnych pisał już L. Zabrocki (1972, s. 20–21).

mikrotoponimy; *Ogrodowa, Spacerowa, Azaliowa, Sportowa, Majowa, Leśna, Brzoskwi-
niowa, Kwiatowa, Zielone Wzgórze, Widokowa, Wichrowe Wzgórze* – nazwy konwen-
cjonalne; *Jagiellońska, Piastowska* – nazwy z narodowego kanonu kultury. Konsensus?

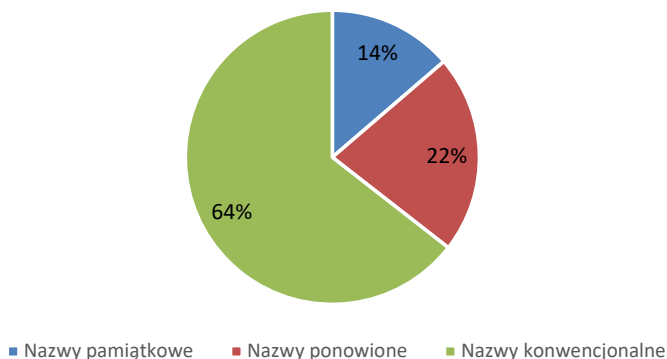
Tabela 1

Liczbowy udział określonych typów nazw ulic w poszczególnych wsiach

Nazwa wsi	Wprowadzenie ulic (rok)	Liczba	Nazwy pamiątkowe	Nazwy ponowione	Nazwy konwencjonalne
Aleksandrowice	2023	14	4	2	8
Balice	2009	33	4	6	23
Bolechowice	2003	24	1	9	14
Brzezie	2009	32	5	5	22
Brzezinka	2013	19	1	5	13
Brzoskwinia	2019	45	4	18	23
Burów	2023	18	2	5	11
Karniowice	2017	28	1	6	21
Kobylany	2012	37	5	4	28
Kochanów	2019	9	1	0	8
Młynka	2025	19	0	4	15
Niegoszowice	2017	15	2	4	9
Nielepice	2015	33	4	8	21
Pisary	2012	32	8	4	20
Radwanowice	2013	21	5	4	12
Rudawa	2003	45	18	10	17
Rząska	1998	44	2	13	29
Szczyglice	2000	20	2	5	13
Ujazd	2022	13	0	1	12
Więckowice	2012	21	0	0	21
Zabierzów	1995	62	7	12	43
Zelków	2009	26	5	8	13
Suma		610	81	133	396

Źródło: opracowanie własne.

Strategie nazewnicze



Rys. 1. Udział poszczególnych typów nazw w nazewnictwie ulic gminy Zabierzów
Źródło: opracowanie własne.

BIBLIOGRAFIA

- Borek, H. (1988). Nazwy relacyjne w toponimii. W: K. Zierhoff (red.), *V Ogólnopolska Konferencja Onomastyczna* (s. 43–51). Poznań: Wydawnictwo UAM.
- Brańka, P. (2014). Metodyczne aspekty identyfikacji procesów semiurbanizacji na obszarach Wiejskich. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 12(936), 5–16.
- Cieślakowa, A. (1994). O motywacji w onomastyce. *Polonica*, 16, 193–199.
- Gajda, S. (2001). System odmian i jego dynamika rozwojowa. W: S. Gajda (red.), *Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Język Polski* (s. 207–219). Opole: Uniwersytet Opolski.
- Handke, K. (1998). Nazewnictwo miejskie. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 283–307). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie; Instytut Języka Polskiego PAN.
- Hapanowicz, P., Piwowarski, S. (red.) (2009). *Monografia gminy Zabierzów*. Zabierzów: Urząd Gminy Zabierzów.
- Kaleta, Z. (1998). Teoria nazw własnych. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 15–35). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie; Instytut Języka Polskiego PAN..
- Kiryk, F. (red.) (1983). *Rudawa. Z dziejów wsi podkrakowskiej*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Mrózek, R. (1998). Nazwy terenowe. W: E. Rzetelska-Feleszko (red.), *Polskie nazwy własne. Encyklopedia* (s. 231–257). Warszawa–Kraków: Towarzystwo Naukowe Warszawskie; Instytut Języka Polskiego PAN.
- Musiak-Malagó, M. (2014). Procesy suburbanizacji obszarów podmiejskich Krakowa. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie*, 12(936), 63–77.
- Myszka, A. (2018). Pamiątkowe nazwy ulic – rozważania terminologiczne. *Onomastica*, 62, 113–128.
- Oronowicz-Kida, E. (2014). *Oficjalne nazwy wiejskich ulic w województwie podkarpackim. Studium językowo-kulturowe*. Rzeszów: Wydawnictwo UR.

- Purchla, J. (2013). Dziedzictwo kulturowe. W: J. Hausner, A. Karwińska, J. Purchla (red.), *Kultura a rozwój*. (s. 39–56) Warszawa: Narodowe Centrum Kultury; https://nck.pl/upload/2014-01-21/podrecznik_copy1.pdf (dostęp: 12.01.2025).
- Rutkowski, M. (2024). Polska toponimia miejska jako banalny kanon kultury. *Onomastica*, 68, 29–41.
- Rzetelska-Feleszko, E. (2006). *W świecie nazw własnych*. Warszawa: Towarzystwo Naukowe Warszawskie.
- Sadura, P., Murawska K., Włodarczyk, Z. (2017). *Wies w Polsce 2017: diagnoza i prognoza*. Warszawa: Fundacja Wspomagania Wsi. <https://poledialogu.org.pl/wp-content/uploads/2017/10/Wies-w-Polsce-2017-Diagnoza-i-Prognoza-Raport-FWW-pelny.pdf> (dostęp: 12.01.2025).
- Siwiec, A. (2020). Wezwania lubelskich świątyń jako elementy krajobrazu sakralnego miasta. *Studia Linguistica*, 15, 227–246.
- Skowronek, K. (2013). Inspiracje socjologiczne w polskiej onomastyce. *Socjolingwistyka*, 27, 31–41.
- Treder, J. (1979). Nazwy ponowione wśród nazw przeniesionych. *Onomastica*, 24, 19–43.
- Wójcik, U. (2012). Nazewnictwo wiejskich ulic – własna tradycja czy powielanie nazewnictwa miejskiego. W: I. Łuc, M. Poglódek (red.), *W komunikacyjnej przestrzeni nazw własnych i pospolitych. Księga jubileuszowa dedykowana Profesorowi Robertowi Mrózkowi* (s. 389–394). Katowice: Wydawnictwo UŚ.
- Wójcik, M. (2013). *Przemiany społeczno-przestrzenne osiedli wiejskich w Polsce. Studium przypadku Łódzkiego Obszaru Metropolitalnego*. Łódź: Wydawnictwo UŁ.
- Wójcik, U. (2014). O motywacji i kreacji nazewnictwa w toponimii polskiej. *Onomastica*, 58, 141–150.
- Wójcik, U. (2017). O nazwach odchodzących w przeszłość (na podstawie mikrotoponimii podkrakowskiej gminy Zabierzów). W: M. Pachowicz, K. Choińska (red.), *Świat słów: jedność w różności* (s. 41–51). Tarnów: Wydawnictwa PWSZ.
- WSJP = Żmigrodzki, P. (red.) (b.d.). *Wielki słownik języka polskiego PAN*. <https://wsjp.pl/>
- Zabrocki, L. (1972). Z teorii socjolingwistyki. *Biuletyn PTJ*, 30, 17–25.
- Zwęglińska-Gałecka, D. (2019). Gentryfikacja wsi i jej zasięg. *Wies i Rolnictwo*, 2(183), 57–88.
- Zwęglińska-Gałecka, D. (2020). Gentryfikacja wsi: próba określenia przestrzennego zasięgu zjawiska. *Studia Regionalne i Lokalne*, 3(81), 115–145.
- Zwęglińska-Gałecka, D. (2024). *Gentryfikacja wsi w Polsce: znaczenie i skutki procesu*. Warszawa: Scholar.

WYKAZ ŹRÓDEŁ

- Protokół z zebrania wiejskiego w Burowie z 2016 r. <https://bip.malopolska.pl/ugzabierzow,e,pobierz,get.html?id=1541408> (dostęp: 10.01.2025 r.)
- Protokół z zebrania wiejskiego w Burowie z 2023 r. bip.malopolska.pl/e,pobierz,get.html?id=3273351&file=undefined (dostęp: 10.01.2025 r.)
- Ustawa z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1465 ze zm.)
- Ustawa z 21 marca 1985 r. o drogach publicznych (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 320)
- Ustawa z 1 kwietnia 2016 r. o zakazie propagowania komunizmu lub innego ustroju totalitarnego przez nazwy jednostek organizacyjnych, jednostek pomocniczych gminy, budowli, obiektów i urządzeń użyteczności publicznej oraz pomniki (t.j. Dz.U. z 2016 r., poz. 744)

Naming rural streets from a sociolinguistic perspective (based on the example of the Zabierzów municipality)

Keywords: socio-onomastics, rural hodonyms, gentrification, local identity.

ABSTRACT

The article examines the naming of rural streets in the Zabierzów municipality near Kraków from a sociolinguistic perspective. The study aims to determine the influence of socio-cultural conditions on naming processes, and their role in shaping local identity. The onymic material includes 213 names identifying 583 streets and additional public spaces. The naming process began in the 1990s and continues today. The analysis covers mechanisms and directions of change, focusing on suburbanization and gentrification. Three main naming strategies were identified: preserving historical microtoponymy; using commemorative names; and introducing conventional names. Restored names emphasize connections to historical spatial structures and local identity, while commemorative names serve integrative and prestigious functions. Conventional names, inspired by urban patterns, are mainly created by newcomers, reflecting adaptive processes and changes in social structure. The findings highlight the multidimensional functions of street names in shaping relationships between long-term residents and newcomers, as well as their impact on the perception of rural space.